

Karol Jasiński

Patriotyzm a komunitarianie

Studia Redemptorystowskie nr 12, 507-516

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PATRIOTYZM A KOMUNITARIANIE

Słowa kluczowe: patriotyzm, kosmopolityzm, komunitaryzm, Charles Taylor, Alasdair MacIntyre

Keywords: patriotism, cosmopolitanism, communitarianism, Charles Taylor, Alasdair MacIntyre

Schlüsselwörter: Patriotismus, Weltoffenheit, Kommunitarismus, Charles Taylor, Alasdair MacIntyre

W ostatnim czasie jesteśmy coraz częściej świadkami toczącej się dyskusji na temat patriotyzmu. W debacie tej można wyróżnić trzy zasadnicze stanowiska: jedni odrzucają termin „patriotyzm” z racji pejoratywnych skojarzeń, drudzy starają się zachować jego tradycyjne znaczenie, pozostali zaś próbują redefiniować to pojęcie z zamiarem dostosowania go do czasów współczesnych.

W powszechnym odbiorze patriotyzm bywa utożsamiany z wiernością swemu narodowi. Niekiedy rozumie się go jako formę solidarności z nim o silnym zabarwieniu uczuciowym. Wyraża się ona w duchowym przyłgnięciu do własnego narodu, przeżywaniu wartości rodzimej kultury oraz angażowaniu się w sprawy lokalne¹.

Pojęcie patriotyzmu, zresztą obok wielu innych pojęć (np. społeczeństwo obywatelskie, tolerancja, dobro wspólne, solidarność), próbują dziś reaktywować przedstawiciele komunitaryzmu, którzy podkreślają znaczenie różnych grup, w tym wspólnot narodowych, w życiu każdego człowieka. Dzięki bowiem tym społecznościom ludzie kształtują swoją tożsamość oraz są włączani do danego kręgu kulturowego.

Poniższe analizy są próbą zaprezentowania zarysu komunitariańskiej koncepcji patriotyzmu, ze szczególnym uwzględnieniem poglądów Charlesa Taylora oraz Alasdaira MacIntyre’a, których tłem jest dyskusja komunitarian z kosmopolityzmem. Celem rozważań jest nie tylko przedstawienie idei mało znanych szerszemu gronu polskich pasjonatów myśli społecznej, ale także włączenie się w trwającą debatę na temat patriotyzmu.

¹ T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2: *Etyka społeczna*, Kraków 2005, s. 242.

1. Patriotyzm a kosmopolityzm

W mniemaniu niektórych patriotyzm jest utożsamiany z nacjonalizmem. Z tej racji spotyka się on z surową krytyką. Określany bywa wówczas jako cnota nikczemnych (Oscar Wilde), forma kazirodstwa, idolatrii i szaleństwa (Erich Fromm), wyraz erozji państwa (Ulrich Beck) czy też pomyłka współczesności (George Kateb). Alternatywą dla patriotyzmu staje się wówczas kosmopolityzm. Według Marthy Nussbaum, opiera się on na założeniu, że każdy człowiek należy przede wszystkim do wielkiej rodziny ludzkiej. Ponadto, jej zdaniem, kosmopolityzm stanowi dobry punkt wyjścia dla krytyki tych społeczności, które z różnych powodów uciskają swoich obywateli. Wydaje się on też chronić przed różnymi formami ignorancji i pogardy w stosunku do innych narodów².

Kosmopolityzm jest jednak zdecydowanie odrzucany przez komunitarian. Według nich, cały projekt kosmopolityczny obciążony jest błędami wynikającymi z przyjęcia atomistycznej wizji społeczności i instrumentalnego charakteru odniesień międzyludzkich, mających na celu osiągnięcie osobistych korzyści³.

Komunitarianie, odrzucając skrajny indywidualizm, podkreślają rolę konkretnej wspólnoty w życiu człowieka i zwracają uwagę na konieczność troski o nią. Wyraża się ona przede wszystkim w cnocie patriotyzmu jako pierwszej z cnót republikańskich. Jest ona utożsamiana z ochroną własnej kultury, zasobów wspólnych oraz interesów własnej społeczności. Wymaga ponadto od człowieka przyznania szczególnej pozycji własnej wspólnotie narodowej i uczynienia naczelną zasadą działania opiekę nad nią. Widać więc, że komunitarianie przywracają znaczenie nie tylko cnocie patriotyzmu, ale także pojęciu narodu i państwa narodowego⁴. Te ostatnie są często różnie rozumiane i definiowane. Zdaniem niektórych, wspólnota narodowa jest tworzona przez wiarę: naród istnieje, gdy jego członkowie wierzą w jego istnienie, przeświadczeni są o przynależności do niego oraz pragną w jego ramach kontynuować wspólne życie. Do zasadniczych cech narodu można zaliczyć poczucie historycznej ciągłości, aktywność jego obywateli widoczną w działaniu na rzecz jego dobra, związanie z określonym miejscem oraz posiadanie przymiotów odróżniających daną społeczność od innych nacji⁵.

Patriotyzm bazuje więc na pewnej wspólnotcie losu danego narodu, ale może też odnosić się do innej grupy społeczno-politycznej lub religijnej. Wspomnia-

² D. Drałus, *Kosmopolityzm versus patriotyzm. Charles Taylor o tożsamości i wspólnotcie*, w: Ch. Garbowski, J.P. Hudzik, J. Kłós, *Charlesa Taylora wizja nowoczesności. Rekonstrukcje i interpretacje*, Warszawa 2012, s. 238–240.

³ Tamże, s. 242–243.

⁴ P. Śpiewak, *Poszukiwanie wspólnot*, w: *Komunitarianie. Wybór tekstów*, oprac. P. Śpiewak, Warszawa 2004, s. 12–13.

⁵ D. Miller, *Państwo narodowe: umiarkowana obrona*, w: *Komunitarianie*, dz. cyt., s. 323–325.

na cnota patriotyzmu jest pierwszym i zasadniczym przymiotem człowieka, ponieważ owo poczucie związku z własną społecznością stanowi warunek wspólnego działania i rozwoju dalszych cnót. Patriotyzm ma ponadto prowadzić do lojalności wobec rodaków i do identyfikacji z dobrem wspólnym. Stawia go to w opozycji do zasad liberalizmu, według których pojęcie dobra wspólnego jest trudne do zdefiniowania i w związku z tym podważona zostaje sensowność używania tego wyrażenia⁶.

Istotną cechą patriotyzmu jest jego obywatelski charakter. Komunitarianie przypisują bowiem duże znaczenie społeczeństwu obywatelskiemu i opinii publicznej jako pewnym faktom powstałym w wyniku refleksji i zbiorowej dyskusji. Zadaniem opinii publicznej jest nie tylko nadzorowanie władzy, ale także inicjowanie i prowadzenie racjonalnego dyskursu o niej. Sfera publiczna, o której podtrzymanie winien się troszczyć każdy prawdziwy patriota, istnieje między obszarem prywatności, ekonomii i polityki. Leży ona u podstaw społecznego bytowania, nadaje mu tożsamość oraz wyznacza cele rządzącym⁷.

2. Patriotyzm oczami Taylora

Jednym z czołowych przedstawicieli komunitaryzmu, którzy zajęli się problematyką patriotyzmu, jest kanadyjski filozof Charles Taylor. Jego zdaniem, patriotyzm to przede wszystkim silna identyfikacja obywateli ze zbiorowością wyrastająca z poczucia dobra wspólnego⁸. Taylor podkreśla też wyraźnie, że patriotyzmu nie można utożsamiać z nacjonalizmem. Nacjonalizm stanowi natomiast jeden z jego fundamentów. Związany jest on z etnicznym, językowym, kulturowym i religijnym wymiarem życia człowieka, ale nigdy z politycznym. Patriotyzm pojawia się natomiast wtedy, gdy człowiek zaczyna identyfikować się z określoną społecznością polityczną opartą na systemie prawnym⁹.

Patriotyzm zasadza się ponadto według Taylora na identyfikacji z innymi w ramach określonego wspólnego przedsięwzięcia. Człowiek czuje wówczas więź solidarności z ludźmi. Taylor lokuje patriotyzm pomiędzy przyjaźnią czy relacjami rodzinnymi a altruistycznym zaangażowaniem na rzecz dobra każdej osoby. Od więzów rodzinnych patriotyzm odróżnia luźniejszy typ relacji interpersonalnych. W przeciwieństwie do rodziny, człowiek nie jest w stanie znać w tym samym bliskim stopniu wszystkich ludzi należących do określonej spo-

⁶ P. Śpiewak, *Poszukiwanie wspólnot*, dz. cyt., s. 12–13.

⁷ Tamże, s. 14.

⁸ Ch. Taylor, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, w: *Komunitarianie*, dz. cyt., s. 56.

⁹ Tenże, *Dilemmas and Connections. Selected Essays*, Cambridge–London 2011, s. 92–93.

łeczności. Więzy społeczne z innymi obywatelami mają bowiem u podłoża jedynie zbiorowe uczestnictwo we wspólnocie politycznej¹⁰.

Zdaniem Taylora, patriotyzm staje się postawą problematyczną, gdy zaczyna dominować myślenie atomistyczne, według którego istnieją jedynie jednostki ze swoimi skłonnościami, celami i planami. W tym przypadku przewidziane jest wprowadzenie miejsc dla relacji rodzinnych i przyjacielskich, ale wszystkie inne rodzaje odniesień, zwłaszcza o charakterze instytucjonalnym, są traktowane instrumentalnie. Dotyczy to zwłaszcza państwa, które jest ustanowione przez obywateli w celu osiągnięcia poprzez wspólne działanie indywidualnych korzyści. W ramach tego nie ma możliwości stworzenia republik spojonych patriotyzmem i bazujących na idei dobra wspólnego¹¹.

W związku z tym patriotyzm nie byłby możliwy na gruncie społeczności liberalnej, w której brakuje pojęcia dobra wspólnego lub jest ono rozumiane wyłącznie jako suma dóbr indywidualnych. Społeczność liberalna budowana jest na egoizmie jednostek, które chcą realizować wyłącznie własne cele. Państwo natomiast traktują jako swoiste narzędzie umożliwiające im osiągnięcie indywidualnych korzyści¹². Jeśli dobro wspólne byłoby racją istnienia owej wspólnoty państwowej, to wówczas mogłoby ono być potencjalnym zagrożeniem dla wolności poszczególnych jednostek i celów, jakie sobie stawiają¹³.

Patriotyzm rozumiany na sposób republikański wykracza poza wspomniany wyżej egoizm jednostek, które kierują się w swoim postępowaniu raczej dobrem wspólnym i ideą wolności wszystkich obywateli. Idee te urastają do rangi zasad uniwersalnych, które stanowią fundament etyki i prawa¹⁴.

Patriotyzm nie jest możliwy w społeczeństwie liberalnym także z tej racji, że dominuje w nim etyka sprawiedliwości, a nie etyka dobra. Rządy liberalne koncentrują się na zasadach regulujących życie i działania konkurujących ze sobą jednostek oraz rozsądzaniu kwestii spornych. Kluczową rolę odgrywają więc procedury podejmowania decyzji, a nie troska o dobro ludzi¹⁵.

Patriotyczna identyfikacja ze społecznością na gruncie dobra wspólnego jest dla Taylora warunkiem istnienia wolnego państwa. Nadaje on jednak pojęciu wolności specyficzny rys. Mając na uwadze podział Isaiaha Berlina na wolność negatywną („od czegoś”) i pozytywną („do czegoś”), odrzuca on przede wszystkim jej pierwszą formę. Podkreśla jednocześnie, że obok przeszkód ze-

¹⁰ Tenże, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, dz. cyt., s. 47.

¹¹ Tenże, *Atomism*, w: tenże, *Philosophy and the Human Sciences. Philosophical Papers*, t. 2, Cambridge 1985, s. 187; tenże, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, dz. cyt., s. 47–48.

¹² D. Drałus, *Kosmopolityzm versus patriotyzm*, dz. cyt., s. 250.

¹³ P. Śpiewak, *Poszukiwanie wspólnot*, dz. cyt., s. 13.

¹⁴ A. Szczap, *Idea społeczeństwa obywatelskiego w komunitaryzmie*, „Rocznik Lubuski” 2003, nr 29, s. 80.

¹⁵ Ch. Taylor, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, dz. cyt., s. 44–45.

wewnętrznych wolności istnieją też przeszkody wewnętrzne. Ponadto sam człowiek może się mylić odnośnie do swej identyfikacji przeszkód wewnętrznych i musi być otwarty na korektę swoich sądów¹⁶. Taylor opowiada się za wolnością pozytywną (obywatelską), podkreślając jej znaczenie jako zdolności do aktywnego uczestnictwa w sprawach publicznych. Dzięki niej człowiek ma prawo do udziału w podejmowaniu decyzji politycznych, które kształtują życie jego oraz innych. Fundamentem owej wolności jest identyfikacja człowieka z określoną zbiorowością¹⁷.

U Taylora patriotyzm związany jest więc z republikanizmem i jego rozumieniem wolności jako współuczestnictwa¹⁸. Wyłącznie on może niejako zagwarantować wolność w znaczeniu republikańskim, ponieważ nie są tego w stanie uczynić żadne formy lojalności wobec państwa w znaczeniu liberalnym. Patriotyzm nie jest więc żadnym zagrożeniem dla wolności, ale raczej jej nieodzownym warunkiem¹⁹. Co więcej, nie tylko był on w przeszłości sprzymierzeńcem wolności, ale także pozostanie niezastąpiony w tej roli w przyszłości²⁰.

Taylor podkreśla jeszcze inny aspekt patriotyzmu. Określa go jako formę zbiorowej identyfikacji ze wspólnotą historyczną zbudowaną na pewnych wartościach. Jego zdaniem, nieodzownym fundamentem życia wspólnotowego są wartości. Nie podaje on przy tym żadnego ich katalogu. Dopuszcza w tym względzie swoisty pluralizm aksjologiczny. Co więcej, nie odmawia on istnienia patriotyzmu w sytuacjach braku pewnych wartości, np. możliwa jest identyfikacja człowieka ze społecznością pozbawioną wolności²¹.

Postawa patriotyczna wymaga, oprócz zbieżnych wartości i zasad moralnych, także pewnej dozy lojalności wobec określonej wspólnoty historycznej, której podtrzymywanie i pielęgnowanie jest wspólnym celem osób do niej należących. Oprócz wspólnych wartości wymagana jest więc miłość tego, co partykularne²².

Patriotyzm związany jest z partykularyzmem jako ograniczoną formą altruizmu. Polega on na pewnych zobowiązaniach wobec jednostek, które mają dla nas wyjątkowe znaczenie ze względu na szczególne związki, jakie nas z nimi łączą. Osoby, które znajdują się w centrum naszej uwagi i domagają się naszej troski, należą do tej samej wspólnoty²³.

¹⁶ Tenże, *What's Wrong with Negative Liberty?*, w: tenże, *Philosophy and the Human Sciences*, dz. cyt., s. 228–229.

¹⁷ Tenże, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, dz. cyt., s. 53.

¹⁸ Tamże, s. 54–55.

¹⁹ D. Drałus, *Kosmopolityzm versus patriotyzm*, dz. cyt., s. 249–250.

²⁰ Ch. Taylor, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, dz. cyt., s. 60.

²¹ Tamże, s. 63–64.

²² Tamże, s. 61.

²³ Ph. Selznick, *Osobowość a zobowiązania moralne*, w: *Komunitarianie*, dz. cyt., s. 263.

Taylor zauważa nie tylko pozytywne aspekty patriotyzmu republikańskiego i podkreśla, że pozostaje on nadal liczącą się siłą w nowoczesnych społeczeństwach, ale potrafi dostrzec także jego negatywne konsekwencje w postaci nacjonalizmu prowadzącego do łamania podstawowych zasad życia społecznego²⁴.

3. Postawa patriotyczna według MacIntyre'a

Inną ważną osobą związaną z ruchem komunitarian, która poddała refleksji kwestię patriotyzmu, był szkocki filozof Alasdair MacIntyre. Przede wszystkim dokonał on rozróżnienia właściwego patriotyzmu i dwóch innych postaw, często z nim utożsamianych. Pierwszą przejawiają ci, którzy promują sprawy swego narodu tylko z tej racji, że jest on wcieleniem jakiegoś wielkiego ideału moralnego. W tej sytuacji głównym przedmiotem uwagi staje się sam ideał, a nie naród. Ponadto, jeśli troska o ideał jest argumentem za wiernością swemu krajowi, to dotyczy ona nie tylko obywateli danego narodu, ale każdego człowieka bez względu na narodowość lub obywatelstwo. Kłóciłoby się to wówczas z samą koncepcją patriotyzmu, który jest rodzajem lojalności wobec danej nacji, przejawiającej się jedynie u jej członków. Drugą postawą, którą trzeba odróżnić od patriotyzmu, jest bezmyślna lojalność wobec swego narodu, która nie bierze pod uwagę jego autentycznych przymiotów. Tymczasem patriotyzmem nie jest po prostu szacunek okazywany własnemu narodowi, ale raczej dla pewnych jego właściwości, osiągnięć i zasług²⁵.

Po dokonaniu owych rozróżnień MacIntyre przechodzi do szczegółowej charakterystyki patriotyzmu. Jej kontekst stanowi fenomen moralności. Filozof wymienia jej dwa rywalizujące ze sobą typy: patriotyczną i liberalną. Pierwsza z nich daje uzasadnienie reguł moralnych poprzez odwołanie się do określonych struktur i elementów życia społecznego. Druga natomiast preferuje pozycję „bezstronnego obserwatora”, który został zupełnie wykorzeniony z wszelkich uwarunkowań, a jego nadrzędnym celem jest wyłącznie korzystanie z własnej wolności²⁶.

W związku z tym między moralnością patriotyczną a liberalną istnieje zawsze ryzyko konfliktu. Jeśli przez działanie moralne będziemy rozumieć postępowanie zgodne z pewnymi bezosobowymi sądami (regułami), które są neutralne względem rywalizujących z sobą interesów i zbiorów indywidualnych przekonań dotyczących najlepszego sposobu ludzkiego życia, to wówczas pewien rozdźwięk wydaje się nieunikniony. Punkt widzenia osoby działającej moralnie musiałyby być wówczas tylko jeden i ten sam dla wszystkich postępu-

²⁴ Ch. Taylor, *Nieporozumienia wokół debaty liberalno-komunitariańskiej*, dz. cyt., s. 59.

²⁵ A. MacIntyre, *Czy patriotyzm jest cnotą?*, w: *Komunitarianie*, dz. cyt., s. 285–286.

²⁶ Tamże, s. 294–295; tenże, *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*, Warszawa 1996, s. 75.

jących moralnie, niezależnie od wszelkiego partykularyzmu. Ten natomiast jest istotnym rysem patriotyzmu²⁷.

U podstaw patriotycznej koncepcji moralności, której autorem jest MacIntyre, leżą trzy ważne założenia. Po pierwsze, jednostka poznaje reguły moralne tylko w takiej postaci, w jakiej funkcjonują one w określonej wspólnotcie. Po drugie, uzasadnieniem każdej moralności są dobra, z jakich jednostki korzystają poprzez uczestnictwo w życiu swoich społeczności. Po trzecie, jednostka staje się podmiotem moralnym we wspólnotcie dzięki wsparciu jej członków. Lojalność zatem wobec własnej wspólnoty jawi się jako konieczny warunek bycia istotą moralną²⁸.

W związku z tym pojawia się pewien problem w przypadku zwolenników państwa liberalnego, którzy nie mogą wykazywać obojętności wobec lojalności obywateli. Gdyby bowiem tak uczynili, podważyliby tym samym porządek państwowy. W tej sytuacji także sam patriotyzm nie może być kwestią, wobec której państwo zachowa neutralność, ale powinien raczej być w jakiś sposób faworyzowany²⁹.

Patriotyczne ujęcie moralności opiera się ponadto na postulacie niezbywalności lokalnych źródeł moralnych. Warunki życia danej wspólnoty, jej historia, zbiór kanonicznych dla niej tekstów, porządek społeczny wytwarzają specyficzną treść zasad moralnych i określają warunki ich przestrzegania. Co więcej, wywodzące się z partykularnej moralności reguły zachowania nie mogą być dowolnie generalizowane³⁰.

Jak zaznacza MacIntyre, jednostka może wprawdzie podważyć wszelkie uwarunkowania społeczne, w których przyszło jej żyć, i stać się tym, kim chce być. Sprzyjają jej w tym czasy naznaczone indywidualizmem³¹. Związane jest to jednak z wyrzeczeniem się przez daną osobę swego patriotyzmu, który nie dopuszcza kwestionowania pewnych fundamentalnych przekonań, dóbr i celów. Dzięki uczestnictwu w pewnej wspólnotcie, która jest ich nośnikiem, trzeba je bezwarunkowo akceptować, nie bacząc nawet na stopień ich racjonalnego uzasadnienia³². Człowiek funkcjonujący w danej społeczności winien mieć określoną hierarchię dóbr na czele z tzw. dobrym życiem. MacIntyre określa je jako bytowanie spędzone na poszukiwaniach dobra człowieka za pomocą cnót, które umożliwiają nam zrozumienie, na czym winno ono polegać³³.

²⁷ Tenże, *Czy patriotyzm jest cnotą?*, dz. cyt., s. 288, 290.

²⁸ Tamże, s. 291–294.

²⁹ D. Barnat, *Indywidualizm w filozofii społecznej Charlesa Taylora*, „Diametros” 2009, nr 20, s. 29.

³⁰ D. Działus, *Kosmopolityzm versus patriotyzm*, dz. cyt., s. 244.

³¹ A. MacIntyre, *Dziedzictwo cnoty*, dz. cyt., s. 296.

³² Tenże, *Czy patriotyzm jest cnotą?*, dz. cyt., s. 296.

³³ Tenże, *Dziedzictwo cnoty*, dz. cyt., s. 392.

Spółecznością będącą nośnikiem owych przekonań i dóbr jest zazwyczaj naród. MacIntyre pojmuje go w kategoriach projektu zrodzonego w przeszłości i rozwiniętego do postaci wspólnoty moralnej, która przybrała różne formy instytucjonalne. Każdy obywatel, o ile jest patriotą, winien ten projekt przyjąć i realizować, gwarantując tym samym jego historyczną ciągłość³⁴. Niekiedy interes narodu będzie wymagał realizacji zadań, których nie da się pogodzić z interesem całej ludzkości. Niemniej jednak moralność liberalna też nie jest wolna od takiego niebezpieczeństwa. Ma ona bowiem zagwarantować ludziom wzajemne korzyści, co jednak nie zawsze dochodzi do skutku³⁵.

Zakończenie

Zasadniczym celem powyższych rozważań była prezentacja zarysu komunitariańskiej koncepcji patriotyzmu. Wykryształizowała się ona przede wszystkim w opozycji do kosmopolityzmu, według którego człowiek jest w pierwszym rzędzie członkiem ludzkości, a dopiero wtórnie należy do jakiegoś państwa i narodu. Przyjęcie przekonań kosmopolitycznych miałoby być skuteczną ochroną przed pokusą ignorancji wobec innych narodów, co staje się niekiedy udziałem osób uchodzących za patriotów. Kosmopolityzm związany jest z reguły z atomistyczną wizją społeczeństwa, którą odrzucają komunitarianie. Akcentują oni natomiast rolę wspólnoty, zwłaszcza narodowej, w osobowym życiu i rozwoju człowieka, i podkreślają potrzebę troski o nią. Przywracają tym samym znaczenie takim pojęciom, jak naród i patriotyzm. Ten ostatni może nie tylko odnosić się do wspólnoty narodowej, ale także do innych grup społecznych i religijnych. Prawdziwy patriotyzm warunkuje też powstanie społeczeństwa obywatelskiego, które jest zdolne wywierać realny wpływ na formę sprawowania rządów i przyszłe losy swego kraju.

Dwoma ważnymi postaciami powiązаныmi z komunitaryzmem, które zajęły się kwestią patriotyzmu, są Charles Taylor i Alasdair MacIntyre. Dla Taylora patriotyzm jest formą identyfikacji ze zbiorowością polityczną, mającą źródło w poczuciu dobra wspólnego. Sytuuje go między relacjami rodzinnymi a uniwersalną postawą altruistyczną. Warunkiem patriotyzmu jest etyka oparta na aksjologii oraz wolności rozumianej jako współuczestnictwo. Ponadto niezbędne wydaje się umiłowanie tego, co partykularne w wymiarze historyczno-społecznym. Zagrożeniem dla patriotyzmu jest natomiast atomizm społeczny związany z egoistycznymi postawami jednostek. MacIntyre natomiast zaczyna swoje rozważania od odróżnienia patriotyzmu od miłości ideału narodowego

³⁴ Tenże, *Czy patriotyzm jest cnotą?*, dz. cyt., s. 297.

³⁵ Tamże, s. 299, 301.

i od postawy bezkrytycznego zaślepienia swoim narodem. Sytuuje go w kontekście moralności i pewnych jej reguł uwarunkowanych społecznie. Z jednej strony dochodzi u niego do głosu pewien sytuacjonizm etyczny, z drugiej natomiast próba dowartościowania tzw. lokalnych źródeł moralnych. Patriotyzm związany jest z pojęciem narodu jako pewnego moralnego projektu stworzonego w przeszłości i ukierunkowanego na przyszłość.

Powyższe ujęcia patriotyzmu wykazują pewne wspólne cechy. Po pierwsze, stworzone zostały w opozycji do liberalizmu i tendencji kosmopolitycznych. Komunitarianie nie mogą się pogodzić ze skrajnym indywidualizmem liberałów, instrumentalnym charakterem relacji społecznych, brakiem spójnej koncepcji dobra wspólnego oraz akcentowaniem etyki sprawiedliwości kosztem etyki dobra (wartości). Po drugie, odcina się w nich od pewnych skrajnych postaw społecznych, np. nacjonalizmu. Po trzecie, patriotyzm wykazuje związek z moralnością i aksjologią. Po czwarte, nieodłączne od patriotyzmu wydaje się odniesienie do jakiejś wspólnoty narodowej, chociaż możliwy jest on także w stosunku do innych, bardziej partykularnych form społeczności.

Mając na uwadze powyższe zależności, warto zwrócić uwagę na dwie kwestie, które wymagają lepszego dookreślenia. Pierwsza to sprawa etyki komunitariańskiej. Z racji podkreślania pluralizmu wartości i ich społecznego uwarunkowania, wydaje się jej zagrażać relatywizm i sytuacjonizm. Ponadto mogą w niej występować problemy z uniwersalizacją poszczególnych norm i zasad moralnych. W związku z tym rzeczą niezbędną okazuje się opracowanie odpowiedniej aksjologii mogącej stanowić rzetelny fundament dla całego systemu etycznego. Drugą ważną kwestią jest zagadnienie narodu, który określany jest w kategoriach projektu lub społeczności opartej na wierze. Wydaje się, że potrzebne jest wypracowanie swoistej „ontologii narodu”, dzięki której zostałyby mocniej wyartykułowane jego bytowe struktury.

Podsumowując, trzeba przyznać, że promowany przez komunitarian patriotyzm wydaje się w czasach współczesnych pożądaną postawą człowieka. Przemawiają za nim chociażby dwie racje. Po pierwsze, ludzie doświadczają dziś bardzo często poczucia braku tożsamości. Można śmiało stwierdzić, że patriotyzm umożliwi człowiekowi odnalezienie jakiegoś punktu odniesienia, dzięki któremu mógłby on dookreślić swoją egzystencję. Po wtóre, obywatelski charakter komunitariańskiego patriotyzmu pomaga kształtować postawę współuczestnictwa i odpowiedzialności za los własny i konkretnej grupy społecznej. Jeśli weźmie się ponadto pod uwagę jego związek ze światem wartości jako fundamentem życia danej społeczności, to może on chyba stanowić dobrą propozycję dla współczesnego człowieka i obywatela państwa.

Summary

Patriotism and communitarians

The paper presents the ideas of communitarianism about patriotism. In the first part we have the presentation of the opposition between patriotism and cosmopolitanism. The second part contains the ideas of Charles Taylor: patriotism is a form of identification with the society based on the sense of common wealth. The condition of patriotism is ethics based on values and freedom. The danger is an atomistic attitude of the man. The third part presents the ideas of Alasdair MacIntyre. He put patriotism in the context of morality and rules social conditioned. Patriotism is connected with the conception of nation as a moral project created in the past and directed to the future.

Ks. Karol Jasiński – doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, adiunkt w Katedrze Filozofii i Antropologii Wydziału Teologii UWM w Olsztynie. Zajmuje się problematyką z zakresu historii filozofii nowożytnej i współczesnej (filozofia społeczna i filozofia religii). Autor publikacji m.in. w „Idei”, „Studiach Elbląskich”, „Filozofii Chrześcijańskiej”.